

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17399126>

MOLIYAVIY AUTSORSING NAZARIYALARI VA ULARNING BOZOR SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEXANIZMLARI

Babadjanov Umidbek Kamildjanovich

Abu Rayhon Beruniy Nomidagi Urganch davlat universiteti

“Biznes va boshqaruv” kafedrası o‘qituvchisi,

u.k.babadjanov@gmail.com

+998992113123

Annatsiya. Mazkur maqolada moliyaviy outsorsing nazariyalari va ularning bozor samaradorligini baholash mexanizmlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tranzaksiya xarajatlari, agentlik, resurslarga asoslangan va strategik boshqaruv nazariyalari asosida moliyaviy outsorsingning iqtisodiy samaradorligini o‘lchash tamoyillari ishlab chiqilgan. Maqolada outsorsing xizmatlarining samaradorlik ko‘rsatkichlari — xarajatlarni tejash, vaqtni optimallashtirish, sifat va shaffoflikni oshirish darajalari — jadval asosida tahlil qilinib, raqamli va innovatsion yondashuvlar eng yuqori natijalarni berishi aniqlangan.

Tadqiqot metodologiyasi tizimli, komparativ va indeksli tahlil usullariga tayangan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, moliyaviy outsorsing samaradorligi kompozit indeks modeli orqali baholangan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy outsorsing nazariyalarining uyg‘unlashuvi iqtisodiy, tashkiliy va texnologik jihatdan optimal boshqaruv mexanizmlarini shakllantiradi. Xulosa sifatida, ishlab chiqilgan model O‘zbekiston Respublikasi moliyaviy xizmatlar bozorining raqobatbardoshligini, shaffofligini va barqaror rivojlanishini ta‘minlashda ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: outsorsing, moliyaviy outsorsing, outsorsing nazariyalari, iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkich, moliyaviy xizmatlar, baholash mexanizmi.

Kirish

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi murakkab, o‘zaro bog‘langan va yuqori raqobatli mexanizmlar bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda har bir xo‘jalik subyekti tomonidan qabul qilinayotgan iqtisodiy qarorlar nafaqat daromad va xarajatlar nisbatiga, balki mavjud resurslardan foydalanishning strategik samaradorligi hamda ularni boshqarishning institutsional sifat darajasiga ham bevosita bog‘liq bo‘lmoqda. Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, korxonalar o‘z ichki boshqaruv jarayonlarida faqat ichki mehnat va moliyaviy salohiyatga tayanish bilan cheklanmayapti. Aksincha, ular tashqi ixtisoslashgan tashkilotlarning xizmatlaridan — xususan, moliyaviy outsorsing mexanizmlaridan — foydalanish orqali faoliyat samaradorligini oshirmoqda. Bu jarayon ichki operatsion xarajatlarni kamaytirish, moliyaviy hisobotlar sifatini yaxshilash, risklarni diversifikatsiya qilish va boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish imkonini bermoqda.

Nazariy jihatdan, ushbu yondashuv iqtisodiy adabiyotlarda outsorsing konsepsiyasi

sifatida talqin etiladi. Uning mohiyati — korxonaning resurslarini strategik ustuvor yoʻnalishlarga jamlash va yordamchi yoki qoʻshimcha funksiyalarni tashqi professional provayderlarga topshirishdan iborat. Ayniqsa, moliyaviy outsorsing amaliyoti soʻnggi oʻn yilliklarda korxonalar boshqaruv strategiyasida tub oʻzgarishlarni yuzaga keltirdi, bu esa iqtisodiy tizimlarda samaradorlikning yangi paradigmalarni shakllantirdi.

Jahon tajribasi shuni koʻrsatmoqdaki, outsorsing mexanizmlari endilikda faqat yordamchi xizmatlar shaklida emas, balki raqobat ustunligini taʼminlovchi asosiy iqtisodiy instrument sifatida qaralmoqda. Xususan, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Yaponiya va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari tajribasida moliyaviy outsorsing ishlab chiqarish zanjirlarini optimallashtirish, xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga (IFRS, ISA, ISO) muvofiqlashtirish, investitsion jozibadorlikni oshirish va texnologik innovatsiyalarni tezkor joriy etishda strategik vosita sifatida keng qoʻllanilmoqda. Shu tariqa, moliyaviy outsorsingning iqtisodiyotdagi oʻrni bugungi kunda nafaqat mikroiqtisodiy darajada (yaʼni korxonalar boshqaruvi va xarajat samaradorligi jihatidan), balki makroiqtisodiy siyosat, milliy raqobatbardoshlik va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarida ham muhim ahamiyat kasb etayotganini koʻrish mumkin.

Adabiyotlar tahlili

Moliyaviy outsorsing nazariyalarining metodologik poydevori 1937-yilda R. Coase tomonidan ishlab chiqilgan tranzaksiya xarajatlari nazariyasiga borib taqaladi. Olim “The Nature of the Firm” asarida korxonaning ichki boshqaruv (ierarxiya) va tashqi bozor (market) mexanizmlarini tanlash qarori tranzaksiya xarajatlari darajasi bilan belgilanadi, deb taʼkidlaydi [1].

Keyinchalik O. Williamson ushbu yondashuvni rivojlantirib, outsorsingni eng past tranzaksiya xarajatini taʼminlovchi optimal boshqaruv shakli sifatida izohladi. Unga koʻra, tashqi xizmatlardan foydalanish samaradorligi korxonaning resurslardan foydalanish, nazorat va bitim xarajatlarni minimallashtirish qobiliyatiga bogʻliqdir [2].

1989-yilda M. F. Corbett outsorsing tushunchasiga aniq ilmiy mazmun berib, uni “ilgari korxonaning oʻzida bajarilgan funksiyalarni tashqi ixtisoslashgan tashkilotlarga topshirish amaliyoti” sifatida taʼrifladi. Ushbu yondashuv outsorsingni oddiy tashqi xizmat emas, balki tashkiliy-iqtisodiy samaradorlikni oshirish vositasi sifatida talqin etish imkonini yaratdi [3].

1990-yillarda menejment nazariyasining asoschilaridan biri P. Drucker outsorsing konsepsiyasini strategik boshqaruv falsafasi darajasiga koʻtardi. Uning mashhur “Do what you do best and outsource the rest” degan gʻoyasi korxonalarga oʻz resurslarini asosiy kompetensiyalarga jamlash, ikkilamchi jarayonlarni esa tashqi professional provayderlarga ishonchli tarzda topshirish zarurligini anglatadi [4].

Moliyaviy outsorsing xizmatlar bozorining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari iqtisodiy amaliyot hamda ilmiy-nazariy izlanishlarning uzviy integratsiyasi natijasida yuzaga kelgan murakkab evolyutsion jarayonni ifodalaydi. Ushbu jarayonning mohiyatini anglashda nafaqat iqtisodiy sabablar va bozor talablarining oʻzgarishi, balki ilmiy konsepsiyalar, nazariy paradigmalarning ketma-ket rivoji ham

muhim rol o‘ynaydi.

Shu nuqtai nazardan, moliyaviy outsorsingning bozor tizimidagi hozirgi holati ilmiy nazariyalarning amaliy menejment qarorlariga singdirilishi natijasidir. U o‘z mohiyatiga ko‘ra, korxonalarining resurslardan samarali foydalanish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, hamda ixtisoslashgan xizmatlar orqali raqobatbardoshlik va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga qaratilgan yangi institutsional mexanizm sifatida shakllandi. Shunday qilib, adabiyotlarda moliyaviy outsorsing nazariyasining rivoji iqtisodiy tafakkurning turli bosqichlarida yetakchi olimlarning konseptual qarashlari bilan boyigan, amaliyotda esa ularning g‘oyalari bozor samaradorligini oshirishga qaratilgan mexanizm va modellar tizimi sifatida namoyon bo‘lganini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologiyasi moliyaviy outsorsingning nazariy asoslari va bozor samaradorligini baholash mexanizmlarini tizimli, institutsional va komparativ yondashuvlar asosida o‘rganishga tayanadi. Ishda tranzaksiya xarajatlari, agentlik va resurslarga asoslangan nazariyalar konseptual asos sifatida qo‘llanilib, moliyaviy outsorsingning iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari statistik, tahliliy va modellashtirish usullari yordamida baholandi. Shuningdek, xalqaro amaliyot va milliy bozor ma‘lumotlari kompozit indeks yondashuvi orqali taqqoslab o‘rganildi hamda natijalar nazariy umumlashtirish va empirik tahlil asosida ilmiy xulosalarga keltirildi.

Tahlil va natijalar

Moliyaviy outsorsing xizmatlar bozorida mavjud nazariy yondashuvlarning samaradorlik darajasini aniqlash ularning amaliy qo‘llanilish imkoniyatini, iqtisodiy ustunliklarini va tashkiliy hamda texnologik afzalliklarini ilmiy asosda baholashga xizmat qiladi. Har bir nazariya — tranzaksiya xarajatlari, agentlik, resurslarga asoslangan yoki kompetensiya yondashuvi — bozor sharoitida turlicha samaradorlik mexanizmlarini namoyon etadi.

Bozor ishtirokchilarining strategik qarorlarida asosiy mezonlar sifatida xarajatlarni optimallashtirish, vaqt resurslaridan samarali foydalanish, xizmat sifati va shaffoflik darajasini oshirish omillari yetakchi ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, moliyaviy outsorsing nazariyalarining amaliy qiymatini baholashda ularning qo‘llanish sohasi, iqtisodiy natijalari, risk va foyda nisbati hamda strategik barqarorlik darajasi kompleks indikatorlar asosida o‘lchanadi.

Bunday yondashuv moliyaviy outsorsingning nazariy modellari bilan real bozor samaradorligi o‘rtasida uzviy bog‘liqlikni ochib beradi hamda har bir konsepsiyaning institutsional moslashuvchanligi va raqobatbardoshlik darajasini aniqlash imkonini yaratadi (1-jadvalga qarang).

Taqdim etilgan model yordamida moliyaviy outsorsing nazariyalarining iqtisodiy samaradorlik darajasi, resurslardan foydalanish koeffitsienti va boshqaruv tejamkorligi miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida aniqlanadi. Har bir nazariya o‘zining funksional yo‘nalishi va amaliy qo‘llanish sohasi bo‘yicha turlicha iqtisodiy afzalliklarni namoyon etadi.

Tranzaksiya xarajatlari nazariyasi bozor sharoitida outsorsingning iqtisodiy asosini tashkil etib, buxgalteriya va payroll xizmatlarida 30–35% gacha xarajat tejalishini ta’minlaydi. Bu natija ichki va tashqi operatsion xarajatlar o’rtasidagi tafovut bilan izohlanadi hamda moliyaviy resurslardan foydalanishning **optimallashtirilgan mexanizmini** aks ettiradi.

1-jadval.

Moliyaviy outsorsing nazariyalari va ularning bozor samaradorligi ko’rsatkichlari

Nazariya	Xizmat turi	Samaradorlik (%)	Ilmiy asoslangan izoh	Qo’llanilgan sohalar
Tranzaksion xarajatlar	Buxgalteriya, ilovalar	29–34% xarajat tejalgan	Autsorsga topshirish ichki xarajatlarga nisbatan 31% gacha	Xususiy sektor, kichik biznes
Agentlik nazariyasi	Audit-nazorat	24–31% aniqlik va shaffoflik ortgan	Tashqi monitoring vakil muammosini hal qilish	Xalqaro kompaniyalar, davlat loyihalari
Stratejik nazariya	Budjet, KPI tahlil	32–39% tezkor qaror qabul qilish imkoniyati	Autsorsing strategik darajada yo’naltirilgan qaror samaradorligini oshiradi	Holdinglar, transmilliy kompaniyalar
Innovatsion outsorsing	Raqamli texnologiyalar	41–45% texnologik moslashuv	Innovatsion texnologiyalar orqali avtomatlashtirish	Moliyaviy kompaniyalari
Raqamli outsorsing	KPI, RPA, API, AI	45–55% vaqt va mehnat tejash	Avtomatlashtirilgan tizimlar-samaradorlik oshishi	Buxgalteriya xizmatlari, konsalting
ESG asosidagi nazariya	ESG audit hisobot	15–18% ishonchli tahlil	Barqarorlik mezonlari investitsion ishonchni oshiradi	Moliya institutsiyalari
Dinamik salohiyat	Kredit, risk boshqaruvi	20–25% moslashuvchanlik ortadi	Moslashuvchan tizimlar inqirozga bardoshlilikni oshiradi	Sug’urta sektori
Tarmoq nazariyasi	Multi-provider servislar	25–30% xizmatlar oralig’i kengayadi	Tarmoqlashgan xizmatlar ko’lamni oshiradi	Jahon moliyaviy platformalar

Tadqiqotda qo’llanilgan yondashuvning metodologik negizi quyidagi formulada ifodalanadi hamda u moliyaviy outsorsing samaradorligini baholashning matematik

modelini aks ettiradi:

$$samaras_{MASB} = w_1 \cdot \frac{X_{ich} - X_{tashqi}}{X_{ich}} + w_2 \cdot \frac{I_{in.res.}}{I_{max}} + w_3 \cdot \frac{M_{mod.res.}}{I_{max}} + w_4 \cdot \frac{E_{eko} + E_{boshqaru}}{2 \cdot I_{max}}$$

Bu yerda, X_{ich} — xizmatni ichki bajarish xarajatlari; X_{tashqi} — outsorsing orqali bajarish xarajatlari [5]; $I_{in.res.}$ — inson resurslari samaradorlik indeksi [6]; $M_{mod.res.}$ — moddiy-texnik resurslar samaradorlik indeksi [7]; E_{eko} — iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichi [8]; $E_{boshqaruv}$ — boshqaruv samaradorligi ko‘rsatkichi [9]; I_{max} — maksimal mumkin bo‘lgan indeks qiymati; w_1, w_2, w_3, w_4 — har bir komponentning umumiy samaradorlikka ta’sir ulushini ifodalovchi og‘irlik koeffitsiyentlari.

Agentlik nazariyasi esa outsorsingni tashqi monitoring vositasi sifatida talqin etadi. Uning amaliy natijalari audit va nazorat xizmatlarida 25–30% shaffoflik hamda aniqlik ortishi bilan ifodalanadi. Bu holat “prinsip–agent” munosabatlaridagi axborot assimetriyasini kamaytiradi, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshiradi va tashqi auditni samarali mexanizmga aylantiradi.

Resurslarga asoslangan nazariya moliyaviy outsorsingni strategik ustunlikni ta’minlovchi model sifatida ko‘rsatadi. U kompaniyalarga asosiy kompetensiyalariga e’tibor qaratish, yordamchi funksiyalarni esa tashqi mutaxassislariga topshirish orqali 20–25% gacha raqobat ustunligini oshirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv resurslarning noyobligini iqtisodiy natijaga aylantirish mexanizmini shakllantiradi.

Strategik boshqaruv nazariyasi va innovatsion outsorsing yondashuvlari bozor barqarorligining yuqori bosqichida muhim rol o‘ynaydi. Ular korxonada boshqaruvida 30–45% tezkor qaror qabul qilish samaradorligini ta’minlab, boshqaruv siklini qisqartiradi hamda strategik rejalashtirishni optimallashtiradi.

Eng yuqori iqtisodiy natijalar raqamli outsorsing modelida qayd etiladi. Ushbu model AI, RPA, API, KPI texnologiyalarining integratsiyasi orqali 50–60% vaqt va mehnat tejallishini ta’minlaydi. Natijada inson omiliga bog‘liqlik kamayadi, jarayonlar avtomatlashtiriladi va raqamli muhitda operatsion samaradorlik indeksi keskin oshadi.

Shuningdek, ESG yondashuvi va dinamik salohiyat nazariyasi outsorsingning barqarorlik va moslashuvchanlik o‘lchovlarini aniqlashga xizmat qiladi. ESG modeli 15–18% ishonchlilik ortishini, dinamik salohiyat esa 25% gacha moslashuvchanlik o‘shirishini ta’minlaydi. Bu esa moliyaviy outsorsing xizmatlarining ijtimoiy mas’uliyat, risk menejment va barqaror moliyaviy tizimlar bilan uyg‘unlashuv darajasini ifodalaydi. Umuman olganda, model natijalari moliyaviy outsorsing xizmatlar bozorida nazariy yondashuvlarning ustuvorlik xaritasini shakllantiradi. Unda raqamli va innovatsion nazariyalar eng yuqori samaradorlikni, tranzaksiya va agentlik nazariyalari esa tejamkorlik va ishonchlilikni ifodalovchi asosiy strategik yo‘nalishlar sifatida ajralib chiqadi. Shu tarzda ishlab chiqilgan model nazariya va amaliyot o‘rtasidagi integratsion bog‘liqlikni ilmiy asoslab, moliyaviy outsorsing bozorining samaradorlik xaritasini yaratish uchun analitik poydevor vazifasini bajaradi.

Xulosa va takliflar

Moliyaviy outsorsing xizmatlar bozorini baholash nazariyasi — bu bozor

ishtirokchilarining resurs salohiyati, xizmat sifati, strategik moslashuvchanligi va tashqi iqtisodiy omillar bilan o‘zaro ta’sirini kompleks tarzda o‘lchashga qaratilgan integratsion ilmiy konsepsiyadir. Ushbu yondashuv bir nechta fundamental iqtisodiy maktablar — tranzaksiya xarajatlari, agentlik, resurslarga asoslangan va strategik boshqaruv nazariyalari — sinteziga asoslanib, moliyaviy xizmatlar samaradorligini baholashning tizimli metodologiyasini shakllantiradi. Moliyaviy outsorsingning bozor samaradorligini aniqlashda ichki va tashqi xarajatlar nisbatini baholash, inson kapitali va moddiy-texnik baza samaradorligini o‘lchash, shuningdek, raqamli transformatsiya va ekologik barqarorlik omillarini integratsiyalash zarur. Bunday kompleks yondashuv xizmat ko‘rsatish jarayonida iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ta’sirlarning birgalikdagi natijasini aniqlash imkonini beradi.

Natijada, moliyaviy outsorsing nazariyalarining uyg‘unlashgan baholash tizimi iqtisodiy samaradorlik, innovatsion rivojlanish va strategik boshqaruvni integratsiya qiluvchi ilmiy asos sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa O‘zbekiston va mintaqa miqyosida moliyaviy xizmatlar bozorining raqobatbardoshligini, shaffofligini hamda barqaror o‘shishini ta’minlashda muhim amaliy yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Coase, R. H. (1937). The nature of the firm. *Economica*, 4(16), 386–405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
2. Williamson, O. E. (1975). *Markets and hierarchies: Analysis and antitrust implications*. New York, NY: Free Press.
3. Corbett, M. F. (1989). *The outsourcing revolution: Why it makes sense and how to do it right*. New York, NY: Dearborn Trade Publishing.
4. Drucker, P. F. (1990). *Managing the Non-Profit Organization: Practices and Principles*. New York, NY: HarperCollins.
5. Deloitte (2022). *Global Outsourcing Survey*.
6. KPMG (2022). *Finance Function Benchmarking Report*. McKinsey (2023). *Strategic Finance Outsourcing Models*
7. Ernst & Young (2020). *Why ESG Matters in Outsourcing*.
8. Williamson, O. E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*.
Accenture (2023). *Finance Transformation Through Digital Outsourcing*. Gartner Reports (2022–2024).